

ARCHAEOLOGIA BELGICA

115

J. MERTENS

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN
IN DE
SINT-LAMBERTUSKAPEL
TE HEVERLEE

BRUSSEL

1969

ARCHAEOLOGIA BELGICA

115

ARCHAEOLOGIA BELGICA

DE D. D. D.

De D. D. D.

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN IN DE SINT-LAMBERTUS-
KAPEL TE HEVERLEE

De D. D. D.

De D. D. D.

SINT-LAMBERTUSKAPEL

TE HEVERLEE

De D. D. D.

De D. D. D.

AE05298

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen,
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles,
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

D/1969/0405/31

ARCHAEOLOGIA BELGICA

115

J. MERTENS

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN
IN DE
SINT-LAMBERTUSKAPEL
TE HEVERLEE

BRUSSEL

1969

Inleiding

Toen in 1960 plannen werden opgemaakt in verband met de restauratie van de romaanse S. Lambertuskapel te Heverlee, meenden wij van de gelegenheid te moeten gebruik maken om op deze plaats een archeologisch onderzoek in te stellen. Was toch deze kapel — thans ingeschakeld in het Universitair campus van het Arenbergpark — de oudste parochiekerk van Heverlee en is zij steeds, in de legende, met leven en dood van de H. Hubertus verbonden geweest.

Tevens was deze opgraving een welkome gelegenheid om de studenten in de archeologie in de praktijk van de opgravingen in te wijden; het onderzoek — waartoe de Rector Magnificus Mgr. H. Van Waeyenbergh ons zeer welwillend de toelating gaf — was dan ook opgevat als oefening bij de cursus *Techniek der Opgravingen*; het greep plaats van 7 november 1960 tot 12 januari 1961, en geschiedde in het kader van de activiteit en met de financiële steun van de Nationale Dienst voor Opgravingen.

Wij houden eraan deze Dienst, almede de Akademische Overheid te danken voor het begrip en de medewerking die wij van hen mochten ondervinden. Onze dank gaat ook naar onze studenten, inz. Juffr. Baudot (thans Mevr. Hendrickx) en de heer G. De Boe die niet alleen actief waren op het terrein maar die tevens een belangrijk aandeel hadden in het uitwerken van de opgravingsresultaten en het opzoeken van de historische en ikonografische dokumentatie. We danken tenslotte Mevr. De Fraine-Blondé, archivaris van het Arenbergarchief te Heverlee en onze collega R. M. Lemaire, voor de inlichtingen die zij ons bezorgden.

De opgravingen van 1960-61 waren niet de eerste die op deze plaats werden ondernomen: reeds in 1936-1937 had Prof. Kan. R. Lemaire met zijn studenten getracht het oorspronkelijk grondplan en de opbouw van de romaanse kerk terug te vinden; van de resultaten van zijn onderzoek, reeds in 1938 gepubliceerd, hebben wij dankbaar gebruik gemaakt, vooral wat betreft de latere fazen van de bouwgeschiedenis van de kapel.

Bibliografie — De voornaamste studie aan deze kerk gewijd is het reeds vermelde verslag van R. LEMAIRE, *De oude St.-Lambertuskerk van Heverlee* in *Nederl. Historiebladen* I, (1938), blz. 489-507; cfr. van dezelfde schrijver: *Les origines du style gothique en Brabant*, blz. 112-115, en *De Romaanse Bouwkunst in de Nederlanden*, 1952, blz. 93.

Over de opgravingen van 1960-61 brachten wijzelf enkele nota's in *Archeologie* 1960, blz. 421 en in de *Meded. Gesch.- en Oudh. Kring van Leuven*, 1962, blz. 131-132 (met plan).

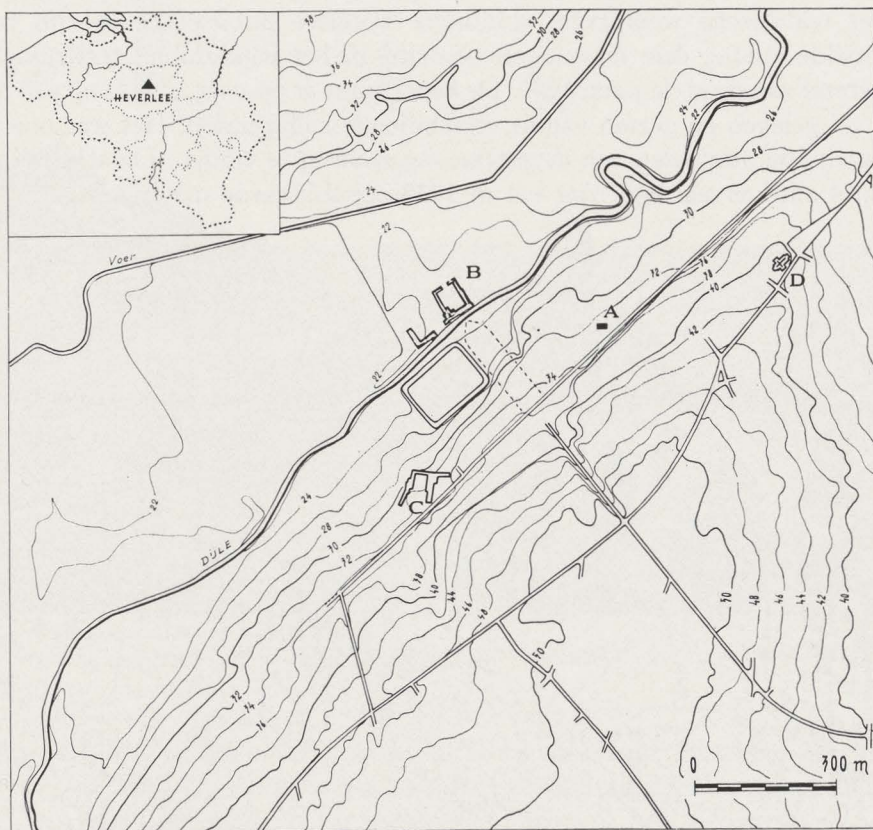
Ligging — De S. Lambertuskapel ligt nabij de noordpunt van een hooggelegen zandrug die 26 m uitsteekt boven de brede alluviale vlakte gevormd door de samenloop van Dijle en Voer (1). Haar ligging, halverwege de noorderhelling, op de hoogtelijn 32, lijkt zeer sterk op deze van andere kerken in de Voer- en Dijlevallei als Leefdaal S. Verone, Bertem, Oud-Heverlee,

AFB. 1. — De Sint-Lambertuskapel in 1960.

¹ Op 2100 m ZZW van het stadscentrum van Leuven.

Neerijse, Vossem; beide laatste liggen op een zuiderhelling. Door de diepe insnede van de kasteeldreef — thans Kard. Mercierlaan — schijnt zij nu op een kunstmatige heuvel te zijn opgericht (afb. 1, 3 en 12); dat is echter slechts gezichtsbedrog : oorspronkelijk liep de helling regelmatig door (afb. 2).

AFB. 2. — Topografische ligging van de kapel.

- A. Kapel.
- B. Arenbergkasteel.
- C. Celestijnenklooster.
- D. Huidige kerk van Heverlee.

A. IKONOGRAFISCHE DOKUMENTATIE

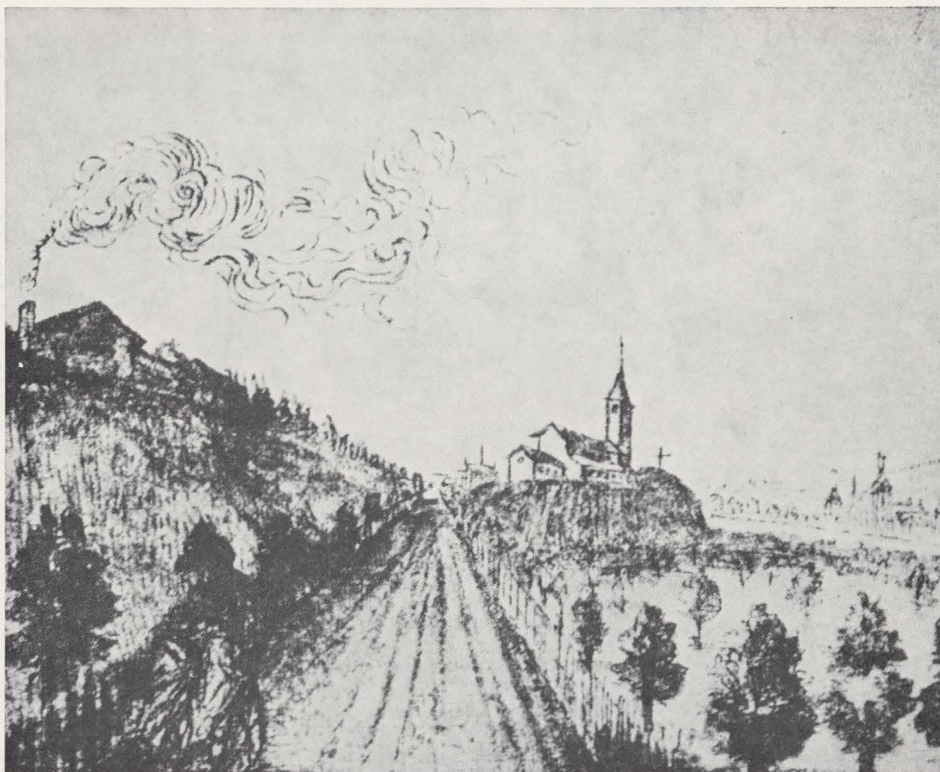
De ikonografie van de S. Lambertuskapel is niet bepaald rijk te noemen. De meeste dokumenten dateren uit het einde van de XVIe en het begin van de XVIIe eeuw; sommige zijn eenvoudige, bijna symbolische schetsen, andere meer realistische weergaven. Kanunnik Lemaire publiceerde in zijn reeds vermelde studie, drie tekeningen bewaard in het Rijksarchief te Brussel en daterend van rond de jaren 1600. De kapel komt er op voor, steeds op een hoge heuvel gelegen en gezien vanuit verschillende zichtpunten. Het was ons niet mogelijk de originelen van deze tekeningen terug te vinden. De afbeeldingen 3 en 4 zijn vervaardigd naar het in 1938 gepubliceerde materiaal ¹.

AFB. 3. — De S. Lambertuskapel naar een oude tekening (naar Lemaire).

¹ R. LEMAIRE, in *Nederl. Historiebladen* 1938, blz. 491, afb. 1 (= onze afb. 3), blz. 492, afb. 2 en blz. 493, afb. 3 (= onze afb. 4).

In het Arenbergarchief op het kasteel te Heverlee bevinden zich eveneens verscheidene tekeningen van de kapel :

Afb. 4. — De S. Lambertuskapel naar een oude tekening (naar Lemaire, 1938).

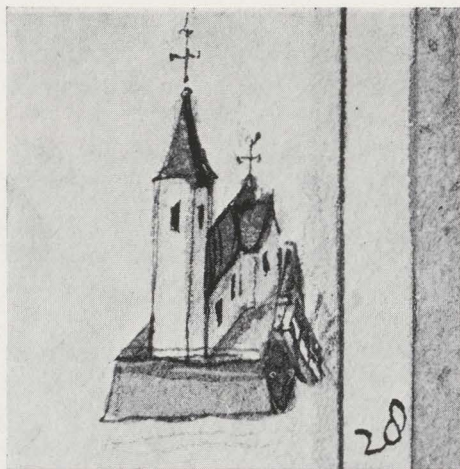
Heverlee 282 : uit het einde van de XVIe eeuw dateert de legger Heverlee nr. 282, een ensemble van schetsen, plannen en eigendomsbeschrijvingen, opgemaakt in opdracht van hertog de Croy.

De beste tekening komt voor op fol. 15, waar zijn afgebeeld „*de prochi-kerke van heverle*” en het klooster van de Celestijnen (\pm 1596); ongekleurde pentekening van $31 \times 20,5$ cm. De kerk is gezien vanuit het noorden, met hoge toren, drie beuken en tamelijk lang koor; een klein noordportaal is aan de zijbeuk gehecht (afb. 5).

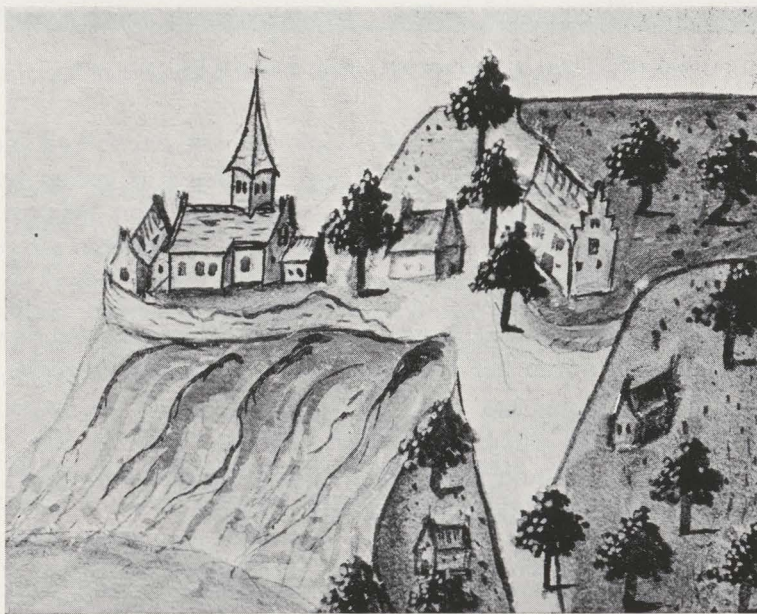
Meermalen vinden we de kapel, als bijkomstigheid getekend op het plan van het Arenbergdomein; zo op fol. 20 en, minder zorgeloos geschetst, op fol. 78 v° (afb. 6); fol. 45 (afb. 7) is een gekleurde waterverftekening

AFB. 5. — De kapel naar een tekening uit de jaren 1596.

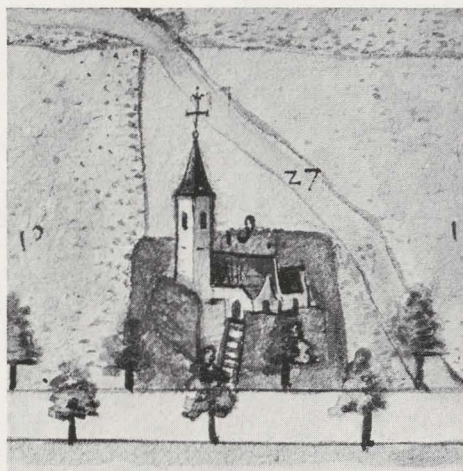

AFB. 6. — De kapel naar *Heverlee* 282, f° 78.

AFB. 7. — De kapel naar *Heverlee* 282, f° 45.

(15 × 15 cm) met als titel „*La chapelle Saint-Lamber.*”. De kerk is gesitueerd op een hoge heuvel, gezien vanuit het zuiden; zijbeuk, toren en koor schijnen met enige fantasie te zijn weergegeven; dit geldt eveneens voor de afbeelding op f° 75, r°, waarop eveneens de trappen naar de kerk zijn aangeduid (afb. 8).

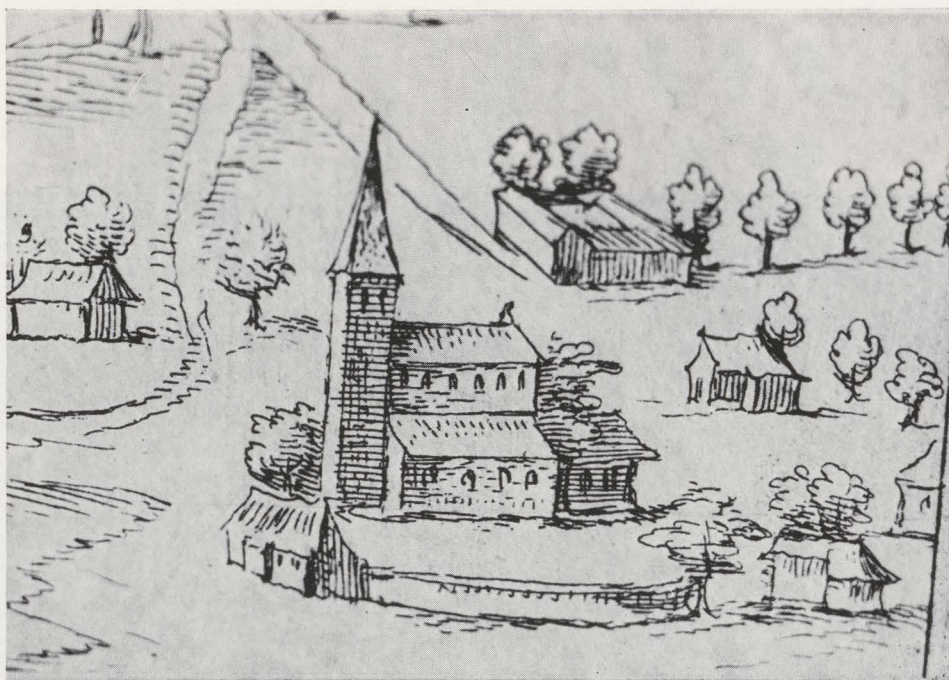
AFB. 8. — De kapel naar Heverlee 282, f° 75. AFB. 9. — De kapel naar Heverlee, plan 124.

Plan 124 : daterend uit de jaren 1597. Plan van het Arenbergdomein, met schets van „*Leglise du vilage de Hevre*”; de kapel is gezien vanuit het noordwesten met toren en zijbeuken; typisch romaans gebouw; enkele bijzonderheden, bv. de boom aan de noordzijde, herinneren aan de hogervermelde tekening legger 282, f° 15 (afb. 5).

Bundel P I : achteraan in deze bundel vindt men tekeningen van de verschillende bezittingen van het huis van Croy, waaronder Heverlee.

fol. 61 r° : tekening van 18 × 14 cm, met kasteel, de Celestijnen en rechts de S. Lambertuskerk; lithographie van Jacob de Bie, ca. 1590. De kerk is gezien vanuit het zuidoosten met slanke toren, lage zijbeuken en rechthoekig, tamelijk lang koor (afb. 10).

fol. 9 r° : lithographie van Jacob de Bie, ca. 1590, 31,5 × 20 cm, met uitbeelding van de stamboom van het huis van Croy. Onder de stamboom is een liggende figuur uitgebeeld omgeven door kasteel, woningen en rechts de kerk van Heverlee. Deze laatste is eveneens gezien vanuit het zuidoosten; de toren is zwaar en breed, met boven drie vensters en onderaan twee; de middenbeuk heeft vijf vensters, evenals de zijbeuken; hoog en lang koor.

AFB. 10. — De kapel rond 1590; tekening van J. De Bie.

Verder bezitten we enkele afbeeldingen van de S. Lambertuskerk voorkomend op meer algemene zichten, hetzij van de stad Leuven, hetzij van de omgeving.

Leuven, S. Kwintenskerk. Schilderij op doek, 155 × 130 cm, voorstellend de jaarlijkse bedevaart naar O.L.Vrouw van Basse-Wavre; 1653. In het landschap vinden we alle kerken gelegen tussen Leuven en Waver (afb. 11).

Justus Lipsius, Lovanium. Opidi et academiae eius descriptio, Antwerpen, 1610.

Op de ets blz. 118 is het kasteel van Heverlee geschetst met de S. Lambertuskapel; deze is gezien vanuit het zuidoosten, zeer duidelijk op een heuveltje gelegen en langs een hoge trap te bereiken. Ze heeft een vierkante toren met slanke spits, één beuk met brede ingangspoort en laag, eerder lang koor (afb. 12).

In zijn werk *Louvain dans le passé et le présent*, 1895, blz. 181-182, geeft E. VAN EVEN een lijst van tekeningen Leuven en omgeving voorstellend en waarop soms eveneens het domein van Heverlee en de S. Lambertuskapel voorkomen; zeer bekend is het grote plan van Leuven, daterend uit de jaren 1541 en toe-

AFB. 11. — Fragment uit een schilderij bewaard in de S. Kwintenskerk te Leuven (1653);
op de voorgrond, de S. Lambertuskapel.

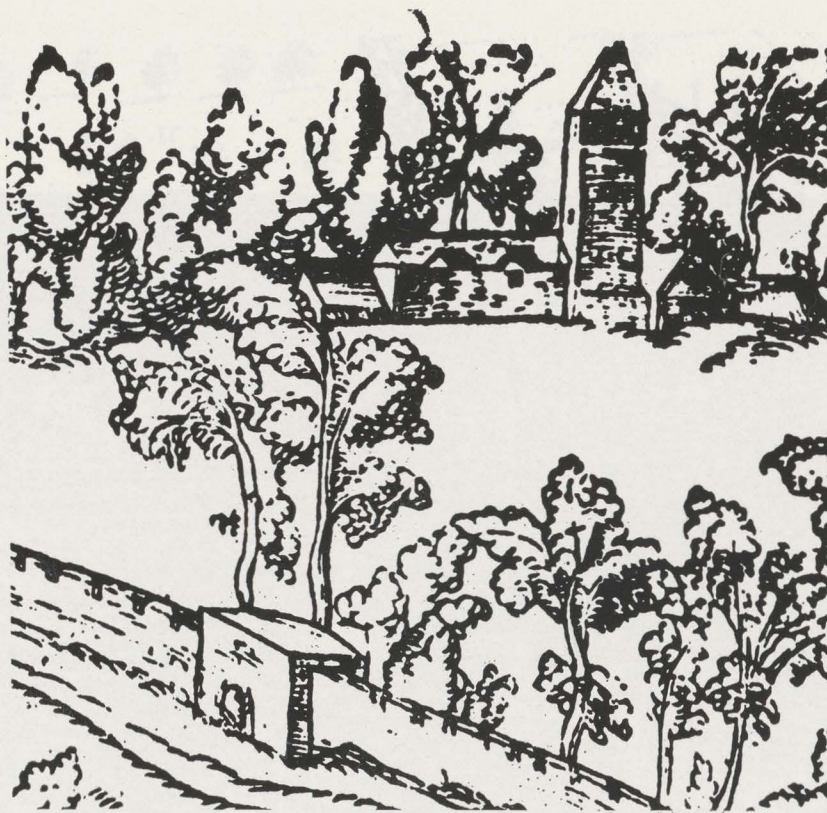
AFB. 12. — De S. Lambertuskapel (n° 18) volgens gravure in Justus Lipsius (1610).

geschreven aan A. Woensam ¹; een afbeelding ervan verscheen in 1567 reeds in de beschrijving van de Nederlanden door L. Guicciardini ². Wij achten het overbodig hier op deze eerder secundaire ikonografie verder in te gaan (afb. 13)³.

¹ Bewaard in het prentenkabinet van de Kon. Bibliotheek Albert I te Brussel; cfr. J. PETIT, *Documents iconographiques et typographiques de la Bibliothèque royale de Belgique*, Brussel 1869. Verder vinden we eerder symbolische tekeningen van de kapel in de *Atlas* van J. VAN DEVENTER, bij GRAMAYE, enz.

² *Descrittione ... di tutti i Paesi Bassi ...*, Antwerpen, 1567.

³ De kapel naar een foto van het grote plan van Leuven; wij danken ten zeerste de heer DUHOTÉY, fotograaf bij de Universiteitsbibliotheek die ons deze afbeelding bezorgde.

AFB. 13. — De S. Lambertuskapel op het groot plan van Leuven.

Uit latere periode dateren enkele schilderijen en fotos die de kapel voorstellen, omgevormd tot woning; zo o.a. :

- schilderij, bewaard op het kasteel te Heverlee : „*Plan du château et de l'enclos du pavillon d'Heverlé, appartenant à s.a.s Monseigneur le Duc d'Arenberg*” : in de rechterbenedenhoek is de „*demeure du jardinier*” uitgebeeld. Het werk dateert dus van na 1784; het gebouw is gezien vanuit het noorden; er is een middenbeuk met dak, de bogen zijn dichtgemetst en van ramen en een deur voorzien; de toren heeft geen dak.
- Foto opgenomen door E. Rahir rond 1910 : archief ACL, Brussel, nr. 13077 E (afb. 14).
- schilderij door R. Dekeyzer : olie op doek, 60 × 50 cm; Leuven, privé-bezit. Zicht op de kerk vanuit het noordwesten; het gebouw dient als boerderij; datum : na 1914.

De fotografische dokumentatie in verband met de opgravingen bevindt zich in het archief van het Seminarie voor Archeologie van de Katholieke Universiteit Leuven, terwijl deze betreffende de jongste restauratie opgenomen is in het archief van de Dienst Historische Gebouwen, Groot Begijnhof, Leuven.

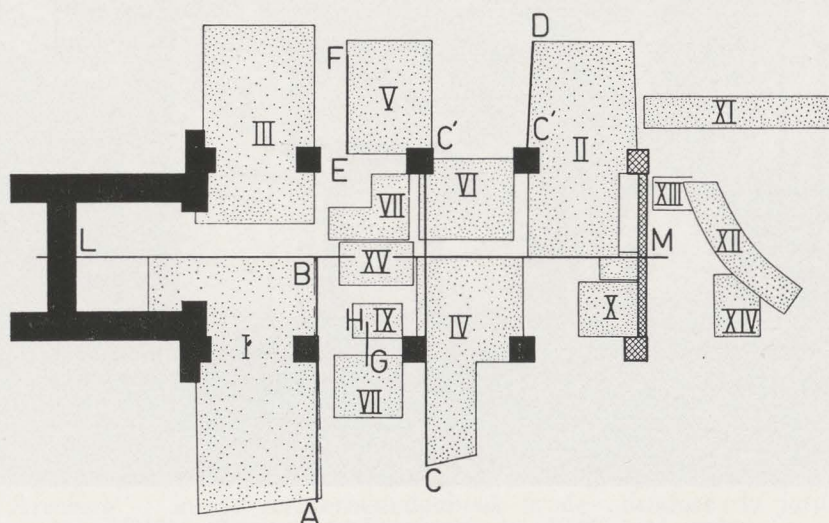
AFB. 14. — De kapel omgevormd tot woning (ca. 1910).

(© ACL, Brussel)

B. HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het onderzoek gebeurde bij middel van XV sleuven, zo aangelegd dat het grootste deel van de beschikbare oppervlakte kon worden onderzocht en dat zowel oost-west als noord-zuidprofielen konden worden ingetekend (afb. 15). Achtereenvolgens zullen hier behandeld worden :

1. de oudste overblijfselen,
2. de kapel : periode A1 en A2,
3. periode B : de driebeukige kerk,
4. de romaanse kerk,
5. de postromaanse verbouwingen,
6. vondsten en graven,
7. de restauratie.

AFB. 15. — Overzichtsplan met de aangelegde sleuven.

1. De oudste overblijfselen

Deze overblijfselen bestaan uit een reeks graven en uit enkele paalgaten. De meeste graven werden aangesneden in het westelijk gedeelte van het opgravingsterrein, omdat slechts hier een relatieve chronologie kon worden vastgesteld tussen de graven en de overblijfselen van de oudste kerk, nl.

muur 10¹: verscheidene graven werden door deze muur gesneden en zijn dus ouder: het zijn de graven 7, 21, 13, 44, 48, 50; meestal geldt het hier eenvoudige rechthoekige kuilen west-oost gericht in het vaste, gele zand uitgegraven.

Graf 7: diepte: -104², hoofd in het westen en armen naast het lichaam; gesneden door muur 10.

Graf 11: diepte: -148; dit graf is jonger dan graf 12, dat eronder ligt; het is waarschijnlijk van dezelfde periode als graf 13, op -145, dat duidelijk door muur 10 is gesneden.

Graf 21: duidelijk afgetekende grafkuil, gelegen onder de zuid-westhoek van muur 10; diepte: -135; hoofd in het westen en armen naast het lichaam; duidelijke overblijfselen van een zware houten kist.

De graven 44 en 50 behoren tot dezelfde horizont, alsmede graf 75, - op -178. Al deze oudere graven liggen hier tamelijk dicht op mekaar; de onderlinge oversnijdingen bewijzen dat op deze plaats geruime tijd begraven werd vooraleer de eerste stenen kerk werd opgebouwd. De vulling bestaat meestal uit tamelijk zuiver, bruin zand, soms met een stukje mortel vermengd.

Het is niet duidelijk uit te maken of al deze graven behoren tot een grafveld aangelegd rond een primitief bedehuis. Van dit laatste bleef praktisch niets bewaard; slechts een paar paalsporen konden terug gevonden worden in dit door begraving sterk verstoorde terrein, zonder dat enig onderling verband kon worden vastgesteld. Beide verkleuringen lagen juist in de as van het latere gebouw; een eerste — sleuf II, 32, vertoont een ronde vlek van 70 cm diameter met in het midden een zwarte houtskoolvulling van 36 cm diameter; diepte: -155. Geen enkel ouder graf snijdt deze vlek, in het gele zand uitgegraven en zichtbaar vanaf -117; daar zij in de hoger gelegen vullingen niet vast te stellen was, gaat het hier zeker niet om een jongere vergraving.

Een tweede verkleuring — sleuf XV, 90, ligt eveneens in de as van de beuk; zij was door verscheidene graven gesneden; d. -141; diameter 130/150 cm; vast aangedamde vulling.

Het gaat natuurlijk niet op, aan de hand van deze beide sporen, het plan van een primitief houten gebouw op te stellen; het is best mogelijk dat zij tot een later gebouw behoren; hun ligging in de as lijkt bevreemdend, hoewel dergelijke vaststelling ook werd gedaan tijdens de opgravingen in de kerk te

¹ De nummering van muren en graven is deze voorkomend op het algemeen opgravingsplan, plan I.

² Alle dieptemetingen zijn berekend in verhouding tot het vloerpeil van de romaanse toren.

Wintershoven¹; hier liggen eveneens de palen op een oost-west gerichte lijn en behoren ze tot een reeds georiënteerd gebouw.

2. Kapel periode A1 en A2

In dit gebouw zijn duidelijk twee delen te onderscheiden :

- a. een *Westbau* in steen opgetrokken.
- b. een beuk, waarschijnlijk met houten bovenbouw.

a. De grondmuren van het stenen gebouw vormen een grote rechthoek waarvan de afmetingen, binnenwerks 6,15 m (N-Z) en 3,75 m (O-W) bedragen: spoor 20, 10, 47, 68 en 77 (Plan I, 2); deze fundering is overal, op fragment 77 na, volledig weggebroken, doch het uitbraakspoor tekent zich zeer duidelijk in de bodem af; de breedte ervan schommelt tussen 115 en 125 cm. De westmuur 10, zichtbaar vanaf -104 tot -136 was opgevuld met afbraakmateriaal: geelwitte mortel, brokken roze romeinse mortel, enz. Men kan duidelijk vaststellen dat al het bruikbare materiaal hier werd uitgehaald; we vinden het ten andere herwerkt in de muren en pijlers van de latere kerken.

Deze westmuur is zuiver noord-zuid gericht. De zuidmuur 20 loopt ietwat schuin tegenover muur 10, maar de verschuiving bedraagt slechts een dertigtal centimeter : deze muur is op gans zijn lengte overdekt door de latere muren van de middenbeuk. De noordmuur 68, integendeel, ligt naast de romaanse funderingen. Langs de oostkant was deze „toren” niet gesloten, wat er zou kunnen op wijzen dat hij hier tegen een bestaand gebouw aanleunde; hiervan getuigen de ombuiging zowel van de zuidmuur — ongeveer 12 cm, muur 77 — als deze van de noordmuur. Het muurfragmentje 77 is het enige dat ons nadere inlichtingen verschaft omtrent de bouwtechniek van dit westwerk : de wanden van de funderingssleuf waren zuiver vertikaal in zand en klei uitgegraven; in tegenstelling met de grondmuren van jongere datum, was deze muur van onderaf gemetst met overvloedige, bleke, tamelijk harde mortel, een in de streek en voor deze periode uitzonderlijke bouwtechniek.

b. Het gebouw waaraan deze stenen „Westbau” werd toegevoegd, is uiterst moeilijk te vatten; zijn localisering kan slechts *negatief* bepaald worden.

Twee mogelijkheden doen zich hierbij voor :

— ofwel was het gebouw zeer ondiep aangezet en bleef geen enkel spoor in de grond bewaard; tussen de muurpijlers 77 en 68 van de „Westbau”

¹ G. V. Lux, *Oudheidkundig onderzoek in de Sint-Petruskerk te Wintershoven*, Arch. Belg., 112, 1969, blz. 165.

- was het onberoerde vaste zand zichtbaar op -81/-94; de funderingen van de eventuele houten constructie kunnen dus niet dieper hebben gelegen.
- ofwel was het gebouw op normale diepte aangezet en dan moeten de primitieve muren zich bevonden hebben juist op de plaats van de latere middenbeuk; één belangrijk argument pleit in het voordeel van deze hypothese, nl. de samenstelling van de grondmuur van de noordelijke muur van de middenbeuk; deze samenstelling is duidelijk in profiel C-C'-D af te lezen (plan II): onder de funderingen behorende tot de perioden B (muur 28) en C (muur 27) bevindt zich een breed, tot -131 in het vaste zand uitgegraven greppelspoor 31, opgevuld met min of meer vastgestampte klei waarin soms beenderfragmenten zijn opgenomen; dat het hier niet gaat om een grafkuil is op te maken uit het feit dat dit greppelspoor te volgen is op een lengte van 7 m, steeds evenwijdig met de latere muren 28-27. Bovendien verdwijnt dit spoor ter hoogte van de aanzet van de hoger besproken „Westbau” 68, wat er wel op duidt dat het in verband staat met deze laatste en tot een oudere fase behoort. Langs de zuidkant werd een gelijkaardige vaststelling niet gedaan; dit is misschien te verklaren door de natuurlijke helling van het terrein, waardoor de fundering hier minder diep was uitgegraven.

De lengte van dit primitieve gebouw is niet met zekerheid te bepalen; de funderingsgreppel 31 kon gevolgd worden tot aan de oostelijke afsluitingsmuur 81 van de huidige kapel; in sleuf XIII, meer oostwaarts werd hij niet meer weergevonden; het vaste zand zit hier op -115/-93 onder graf 85.

We mogen dus waarschijnlijk rekenen met een lengte van ongeveer 7 m, en een breedte van ca. 5,50 m. Hoger reeds hebben wij erop gewezen dat de paalgaten niet met zekerheid met deze bouw kunnen verbonden worden.

Een moeilijk probleem wordt gesteld door de westmuur van deze vage constructie; niet de minste aanwijzing is voor het bestaan ervan terug te vinden. Ofwel was hij zeer hoog aangezet ofwel is hij er nooit geweest; in dit laatste geval zouden het houten gedeelte en de stenen westbouw deel uitmaken van één en hetzelfde plan.

In dit primitieve gebouw is op een zeker ogenblik begraven geworden, wat het godsdienstig karakter ervan bevestigt: graf 25 (sleuf II) snijdt gedeeltelijk spoor 31 maar werd op zijn beurt gesneden door de funderingsgracht van muur 28 (periode B). Deze technische bijzonderheid zou een belangrijk element kunnen zijn voor de opbouw van deze wand: deze laatste was dus smaller dan de funderingsgreppel die door graf 25 is gesneden; we zouden mogen veronderstellen dat de uit vastgestampte klei gevormde fundering slechts diende om de houten palen van de wand te bevestigen, iets wat wel noodzakelijk was op deze zandige helling. De wand zelf kan bestaan hebben uit

dicht naast mekaar geschikte balken of palen ¹ of uit een zware horizontale houten ligger waarin de planken van de wand worden geschoven ².

AFB. 16. — Zuidwand van de romaanse pijler 48 en onderaan de voorromaanse kettingmuur 60.

3. Periode B : de driebeukige kerk

De overblijfselen van deze kerk werden in bijna alle sleuven vastgesteld; overal waren ze overdekt door de resten van de romaanse kapel periode C. Het gebouw bestaat uit een middenbeuk en twee zijbeuken. De westgevel is een vlakke muur zonder toren noch steunberen; deze muur 6, bewaard

¹ Een gelijkaardige bouwtechniek werd vastgesteld bij de palissade van het laat-Romeins castellum te Liberchies.

² Dit is een in de Middeleeuwen zeer vaak voorkomende bouwtechniek : cfr. o.a. A. ZIPPELIUS, *Die Rekonstruktion und baugeschichtliche Stellung der Holzbauten auf dem „Husterknupp“*, in A. HERRNBRODT, *Der Husterknupp*, 1858, blz. 123-200, vooral blz. 184-200.

vanaf -43 tot -110, heeft een breedte van 96/102 cm: de fundering bestaat uit kalkzandsteen en ruwe ijzersteen zonder mortel in zand gebed; herbruikt materiaal wordt veelvuldig aangetroffen: romeinse tegels of vloerbekleding, bekapte en soms met bepleistering overdekte stenen. Muur 6 loopt zeer duidelijk onder de substructies van de romaanse toren door en is met deze laatste hoegenaamd niet verbonden; hij is echter wel verbonden met de westgevels van de noorder-(51) en zuiderzijbeuk (16) alsmede met de funderingen van de middenbeuk: muren 5 en 46; overal kan éézelfde bouwtechniek worden vastgesteld: muur 46 werd, gezien de helling van het terrein, reeds aangezet op -145; hij heeft de oudere muur 47 volledig gesneden: breedte: 1,20 m. Bij de aanleg van de muur 5, de zuidmuur van de middenbeuk, werd niet zo radikaal te werk gegaan: hij werd inderdaad aangezet tegen de oudere westgevel 10 zonder deze in te snijden; dikte: 1,10 m; waarschijnlijk hebben zich hier enkele technische moeilijkheden voorgedaan tijdens de bouw daar deze muur niet juist in het verlengde ligt van de middenbeuk 39; de oudere muur 20 zal hier denkelijk de oorzaak zijn geweest van een verschuiving van ong. 30 cm; in opstand kan de muur smaller en normaal rechthoekig zijn ge-

Afb. 17. — Zicht op de noordwesthoek van de middenbeuk met bovenaan het metselwerk van de toren (43), steunend op de westgevel (6) van de eerste driebeukige stenen kerk.

Afb. 18. — Algemeen zicht op de noordwestsector van de kapel met rechts, een romaanse pijler van de middenbeuk, steunend op de kettingmuur en onderaan resten van de voorromaanse kettingmuur ; links het uitbraakspoor van de eerste stenen Westbau 47.

weest¹. Deze funderingen van de middenbeuk vertonen op gans de lengte van het gebouw eenzelfde uitzicht : muren 39, 28, 57; opvallend is overal het veelvuldig voorkomen van herbruikt romeins materiaal, alsmede de geelachtige mortelfragmenten die reeds in de uitbraak van de oudere „Westbau” werden aangetroffen; de funderingsgracht is weinig regelmatig en eerder zorgeloos uitgegraven. De muren van de zijbeuken zijn met deze van de middenbeuk normaal verbonden; ze zijn echter smaller — 80/90 cm — en minder diep aangezet : langs de zuidkant was de muur grotendeels omgewoeld door de opgravingen van 1936-37. De noordmuur — 58 — bleef beter bewaard hoewel volledig overdekt door de romaanse muur van periode C.

Aan de oostkant was op dit 16 m lang en 13,50 m breed driebeukig schip, een opvallend klein koor aangezet; het onderzoek van dit laatste werd zeer

¹ Het is ten andere niet uitgesloten dat de muren van dit gebouw in hout waren opgetrokken, gestut op een stenen onderbouw; deze bouwtechniek zou het kortstondige bestaan van deze fase B kunnen verklaren (zie verder, blz. 35).

sterk bemoeilijkt door de vroegere vergravingen op deze plaats en door de verbreding van de huidige Kard. Mercierlaan die, zoals hoger reeds gezegd, in 1784 de kerkheuvel doorsneed. Nochtans konden nog enkele vage aanduidingen vastgesteld worden in de sleuven IX, XII en XIV : de muurfragmenten **82** en **87**, kunnen als de aanzet van het tot deze bouwfase behorende koor aanzien worden ; massief **82** (verbonden met **80**) bestaat uit een reeks tamelijk zware ijzerzandsteenblokken in zand gebed, een structuur sterk gelijkend op deze van de fundering **28** (sleuf II) ; dit spoor houdt op op ongeveer één meter van de aslijn van de kapel ; meer zuidwaarts vinden wij het terug in de verkleuring **87**, een duidelijk afgelijnd uitbraakspoor ongeveer 70 cm breed en verbonden met de fundering **86**, voortzetting van **84**, de grondmuur van de middenbeuk. Alhoewel uiterst schaars, schijnen deze elementen toch te wijzen op het bestaan van een klein, zeer smal koor, waarvan spijtig de lengte onmogelijk kon worden bepaald, gezien de latere afgraving.

4. Periode C : de romaanse kerk (afb. 19, 20, 21).

Aangezien van deze kerk nog belangrijke resten overeind staan, kunnen wij bij de beschrijving ervan ons beperken tot enkele vaststellingen gedaan tijdens de jongste opgravingen. Aan deze kerk wijdde ten andere Kan. R. Lemaire een belangrijke studie, gesteund op de opgravingen door hem ondernomen in de jaren 1936-37¹. Op westtoren en koor na, steunen de muren en de pijlers van deze kerk op de grondvesten van de kapel periode B. Van de zuiderzijbeuk bleef slechts de aanzet tegen de toren bewaard ; het verloop van de noorderbeuk, integendeel, kon zeer duidelijk gevolgd worden in de sleuven III, V en II : muren **43**, **52** en **53**, **66** ; de oostelijke afsluiting was volledig vergraven. Overal werden deze muren aangezet op de reeds bestaande funderingen : muur **52**, verbonden met de toren **43**, rust op de oudere **51** (zie hoger blz. 23) ; dit is eveneens het geval met muur **53** ; breedte : 66 cm ; verstek op -65 ; de muren zijn gebouwd met min of meer regelmatig gehouwen bruine ijzerzandsteen gebed in een witte soms groenachtige, zeer zandige mortel.

De zijbeuk heeft een breedte van 2,60 m. Pijlers en bogen van de middenbeuk bleven op een lengte van vier traveeën bewaard ; de vierkante pijlers, gemiddeld 80 op 80 cm dik, steunen overal op een lage kettingsmuur die, zoals de muren van de zijbeuk, op de oudere grondvesten is aangezet : muren **45**, **3**, **70**, **59**, **27** ; deze kettingmuur is eerder slordig gebouwd en bevat veel herbruikt materiaal en bruine ijzerzandsteen ; dikte : ongeveer één meter. De

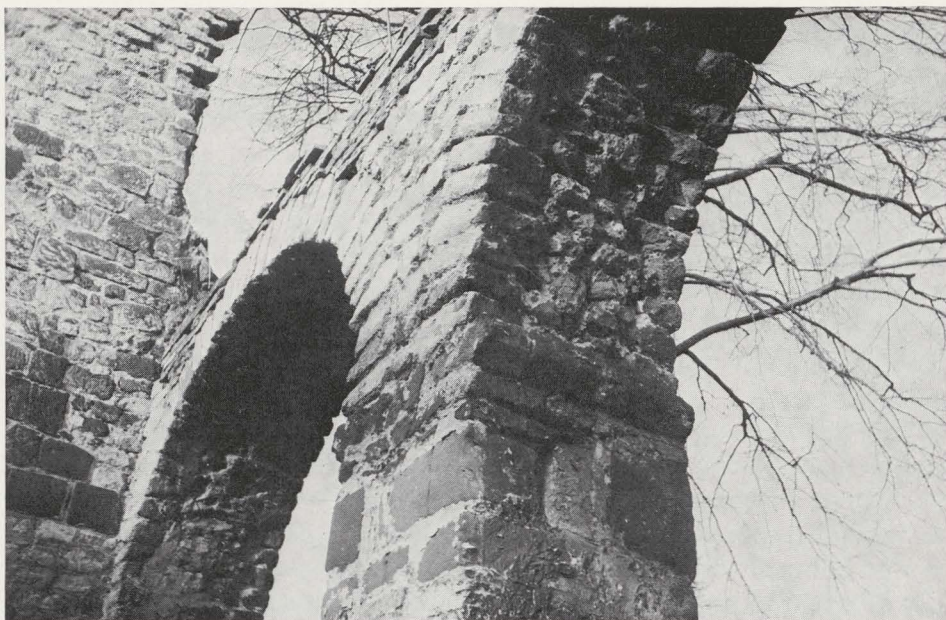
¹ Zie blz. 5.

AFB. 19. — De romaanse middenbeuk vóór de jongste restauratie.

AFB. 20. — Enkele pijlers van de romaanse middenbeuk en oostgevel van de toren.

AFB. 21. — Detail van romaanse pijler en bogen.

vierkante pijlers op deze grondvesten steunend, zijn opgetrokken in een regelmatig verband dat aanzet op -5; in het metselwerk zijn bruine en witte zandsteen verwerkt, alsmede brokken romeinse mortel en fragmenten van romeinse pannen en hypokausttegels. Alle pijlers zijn vierkant, behalve pijler 37, die op een zeker ogenblik werd afgerond ¹.

De westtoren is met de zijbeuken en met de middenbeuk organisch verbonden. Hij meet binnenwerks 3,35 op 3,40 m en is, langs de westzijde gestut door twee schuinoplopende steunberen. Het benedenverdiep was overwelfd; de toegang tot de bovenbouw van de toren geschiedde langs de middenbeuk, zoals dit het geval is bij zovele romaanse kerken in de streek ².

Van het koor van deze romaanse kerk werd tijdens de opgravingen van 1960/61 niets teruggevonden; Kan. Lemaire was in 1936 reeds tot dezelfde vaststelling gekomen; steunend op de ikonografische dokumentatie en op vergelijking met andere romaanse Brabantse kerken, reconstitueerde hij een tamelijk lang, recht afgesloten koor ³.

¹ Eenzelfde verschijnsel stelden we vast in de S. Veronekapel te Leefdaal: J. MERTENS, *Leefdaal. Opgravingen in de S. Veronekapel*, Bull. Kon. Comm. Mon. V, 1954, blz. 167.

² R. LEMAIRE, 1938, blz. 499-505.

³ R. LEMAIRE, 1938, blz. 498-500, afb. 9-11.

5. De post-romaanse verbouwingen

Tot in het begin van de XVIe eeuw diende de St. Lambertuskapel als parochiekerk en tevens als slotkapel voor de heren van Heverlee. Toen rond 1511 het kasteel werd heropgebouwd, kwam ook een nieuwe slotkapel tot stand; bovendien werd, in de onmiddellijke nabijheid een klooster van de Celestijnen opgericht, met monumentale kerk. De romaanse kapel werd, vanaf dat ogenblik, enigszins verwaarloosd; zij kende praktisch geen verbouwingen noch veranderingen meer en bevond zich in het begin van de XVIIe eeuw in een zeer bouwvallige toestand.

De bouw van een nieuwe parochiekerk in 1783 betekende het einde van het oude bedehuis. In 1784 werden, als gevolg van de aanleg en verbreding van de kasteeldreef, koor en zuiderzijbeuk gesloopt; van de omstandigheden werd gebruik gemaakt om ook de noorderzijbeuk af te breken; de toren werd onthoofd en de bogen van de middenbeuk werden gesloten, van vensters voorzien en verbonden door een pannendak (afb. 14); zo diende het gebouw als woning voor de boswachters van de hertog ¹. Kan. Lemaire geeft het plan van de woning afb. 5; de muren in baksteen opgetrokken werden tijdens de opgravingen teruggevonden: 34, 35, 61, 62, 81; deze laatste doet nog steeds dienst als oostelijke afsluitmuur van de kapel. Met het oog op de restauratiewerken van 1936 werd het huis definitief ontruimd. De noorderzijbeuk werd gedeeltelijk ingenomen door een grote, in bakstenen overwelfde citerne 65.

6. Enkele graven en losse vondsten

a) Graven

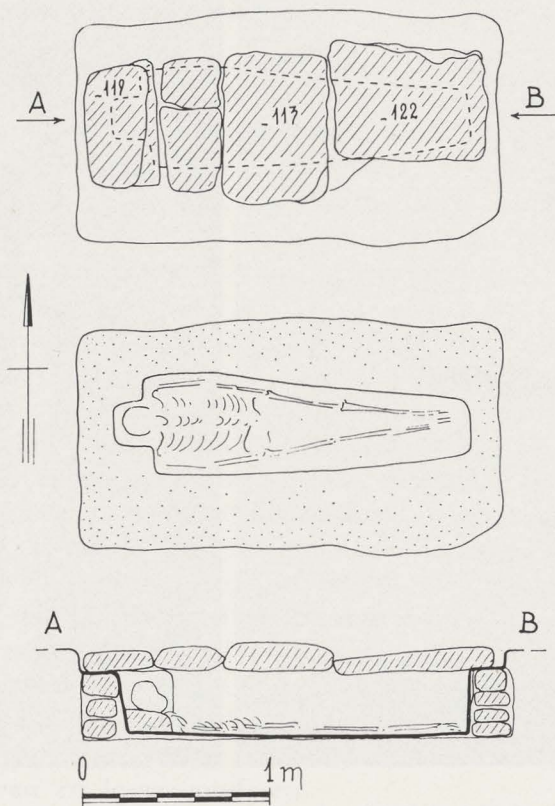
Hoger reeds vermeldde we de talrijke bijzettingen in deze kerk aangetroffen. De meeste graven behoren waarschijnlijk tot de inwoners van de parochie; hierbij mag echter niet uit het oog verloren dat tot in het begin van de XVIe eeuw de kapel eveneens als begrafenis-kapel voor de heren van Heverlee dienst deed. We moeten echter toegeven dat geen enkel bijzonder opvallend graf werd aangetroffen; gedeeltelijk is dit te verklaren door het feit dat gans het koor, alsmede de eerste travee van de middenbeuk reeds vroeger volledig werden vergraven. Wat de overige graven betreft gaat het steeds om bijzettingen in houten kisten, geplaatst in een in het zand uitgegraven kuil; oversnijdingen komen zeer talrijk voor, wat wel door plaatsgebrek te verklaren is. Bijna alle overledenen hebben het hoofd in het westen, de armen naast het lichaam gestrekt. Graf-giften komen niet meer voor. De graven zijn alle gericht naar de as van de kapel, behalve deze voor en in het koor gelegen die, uitzon-

¹ LEMAIRE, o.c., blz. 490-493.

AFB. 22. — Graf 33 met dekplaat in situ en na verwijderen van deze laatste.

derlijk, alle zuidwaarts afwijken. Een bijzondere vorm van het koor zou hiervan de oorzaak kunnen zijn. In de noorderzijbeuk is graf 33 het vermelden waard (afb. 22-23) : het bestaat uit een goed gemetste kuil, die de vorm van de overledene weergeeft, met nisje voor het hoofd en duidelijke versmalling aan de voeten; de overledene had ook hier het hoofd in het westen; de wanden van het graf waren opgetrokken in bruine ijzersteen in harde, witachtige mortel gebed. Deze mortel lijkt sterk op deze van de romaanse kapel, periode C. Langs binnen was het graf met dezelfde mortel bepleisterd; de kuil was afgedekt bij middel van vier grote ijzersteenplaten. De totale lengte van de kuil bedroeg 191 cm; breedte aan de voeten : 30 cm, aan de schouders : 51 cm; de nis voor het hoofd meet 19 op 20 cm. De bodem van de kuil bevond zich op -164; de bovenrand op -130; het peil van de dekplaten hing af van hun dikte en ging van -113 tot -122. Het geraamte was slecht bewaard; toch kon worden vastgesteld dat de armen naast het lichaam waren gestrekt. Bij de aanleg van dit graf werden een ganse reeks oudere bijzettingen vernield

AFB. 23. — Plan en doorsnede van graf 33

en gesneden; in een later periode werd boven dit graf opnieuw begraven. De vorm en de aanleg van graf 33 zijn kenschetsend voor de XI-XIIIe eeuw; verscheidene voorbeelden van dit grafkuilttype werden in het Leuvense aangetroffen ¹.

b) Losse vondsten

In de vulling van sleuf III werd, zonder enig archeologisch verband, een zilveren muntstuk gevonden (afb. 24).

Voorzijde : de legende + PHILIPP. DEI. GRA. DUX. BURG. COM. FLAND. en naast elkaar de wapenschilden van Boergondië en Vlaanderen, met erboven het woord FLANDRES.

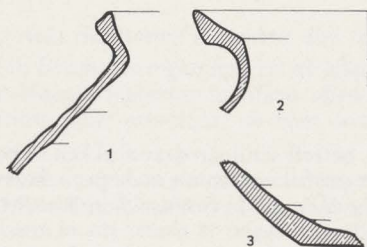
¹ Verwijzen we slechts naar het graf van Conigunda, in de Sint-Pieterskerk te Leuven, en daterend uit het begin van de XIe eeuw: J. MERTENS, *De romaanse krocht en de oude S. Pieterskerk te Leuven*, Leuven, 1958, blz. 4-5, afb. 2-3.

Keerzijde : een kruis omgeven met een dubbele legende : + MONETA DE FLANDRIA (de woorden zijn gescheiden door twee hulstbladeren) en + SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM (de woorden zijn gescheiden door drie rosetten); het gaat hier om een zilveren dubbele grote, die te Gent werd geslagen naar de instructies van Filips de Stoute van 29 oktober 1386 en 3 april 1387 ¹.

Afb. 24. — Zilveren muntstuk gevonden in sleuf III (1/1).

In sleuf V werden uit de vulling van de uitbraak van muur 68 — de primitieve „Westbau” A1 — enkele aardewerkscherven ingezameld die een *terminus post quem* kunnen betekenen voor de bouw van de eerste stenen driebeukige kerk periode B; de vulling is duidelijk gesneden door de aanzet van de funderingsmuur 69 van deze kerk; zij is dus ouder. De meest belangrijke scherven behoren tot een kogelpot met zwak geprofileerd standvlak, in bleke, tamelijk zuivere en hardgebrande klei; de rand loopt schuin op en is op het wiel gevormd; geen spoor van versiering noch deklaag; het stuk heeft bij het bakken of bij het gebruik op sommige plaatsen een zwarte kleur verkregen; de wand

Afb. 25. — Aardewerkscherven uit sleuf (1/3).

¹ M. L. DESCHAMPS DE PAS, *Essai sur l'Histoire Monétaire des Comtes de Flandre de la Maison de Bourgogne et description de leurs monnaies d'or et d'argent*, Parijs, 1863, p. 6, 9, 30 pl. VII, 9.

heeft een dikte van 4 mm (afb. 25, 2-3) ¹. Een ander fragment behoort tot een grijze, ietwat ruwwandige kogelpot, eveneens op het wiel gedraaid met schuin uitlopende, weinig geprofileerde lip en hals (afb. 25, 1) ².

Beide stukken kunnen chronologisch gesitueerd worden op het einde van de XIe - begin XIIe eeuw.

7. De restauratie

Over de in dit verband uitgevoerde werken bezorgde onze collega R.M. Lemaire een bondige nota die we in bijlage, blz. 43-45, weergeven.

¹ Wat uitzicht en materiaal betreft schijnen deze stukken te behoren tot de Zuidlimburgse producten van Schinveld; het profiel vinden we in de periode A van Schinveld II: A. BRUIJN, *Die mittelalterliche keramische Industrie in Schinveld*, in *Ber. R.O.B. X-XI*, 1960-61, blz. 471, pl. 8, afb. 6 en 8 (1025-1125).

² Dit grijze aardewerk is moeilijk te dateren; als vergelijkingsmateriaal kunnen enkele randprofielen gelden uit Morken (H. Hinz, *Einige niederrheinische Fundstellen mit mittelalterlicher Keramik*, in *Bonn. Jahrb.* CLXII, 1962, blz. 241,8 : XIe-XIIe eeuw), Xanten (*ibid.*, blz. 246, afb. 8, nr. 16 : XIe-XIIe eeuw) of uit de vesting Husterknupp (A. HERRNBRODT, *Der Husterknupp*, 1958, blz. 117, pl. 12, nr. 125, 127 : XIe — eerste helft XIIe eeuw); het profiel komt eveneens voor in periode Schinveld I (A. BRUIJN, *Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlmburg*, in *Ber. R.O.B. XII-XIII*, 1962/63, blz. 359, pl. 4, afb. 1 : periode A : 1025-1125).

C. DE HISTORISCHE ONTWIKKELING

Hoger reeds wezen we er op dat de St. Lambertuskapel te Heverlee steeds legendarisch met leven en dood van de H. Hubertus verbonden is geweest; inderdaad lezen we in de *Vita prima Sancti Huberti*, opgesteld rond 745¹, ..., *vandaar ging hij naar Brabant, en daar werd hem door enkele lieden gevraagd een kerk in te wijden...*"; in alle bijzonderheden wordt vervolgens verhaald hoe Hubertus de gelovigen toesprak en met hen aan een feestmaal aanzit; daar voelt hij hoe de koorts hem overvalt. Hij wordt overgebracht naar Tervuren—*Fura*— waar hij overlijdt. Dit geschiedde op het einde van de maand mei van het jaar 727.

Daar nergens uitdrukkelijk de plaats Heverlee vermeld wordt, brengt deze tekst natuurlijk geen afdoend bewijs om onze kapel met dit verhaal te verbinden. Vele andere kerken uit de Voer- of Dijlevallei en uit de omgeving van Tervuren zouden hiervoor in aanmerking kunnen komen².

Het primitieve grafveld (afb. 26)

Archeologisch zijn dergelijke legenden en tradities moeilijk te vatten. Wat echter kan worden vastgesteld is dat de plaats waar later de S. Lambertuskapel zou verrijzen, reeds in de IXe of misschien zelfs in de VIIIe eeuw bekend was: zoals we hebben kunnen vaststellen tijdens de opgravingen werden hier reeds zeer vroeg doden begraven en diende deze vooruitgeschoven heuvelrug als kerkhof. De materialisatie van de kerstening bestond erin dit grafveld te

¹ *Vita prima Sancti Huberti*, *Acta Sanctorum novembris dies tertia*, p. 801,

12. „*Inde vero egrediens abiit in Brabantem rogatusque est ab aliquibus hominibus ut basilicam aliquam dedicaret... Tunc beatus Hugbertus sacrificia offerens... et populum qui circum stabat multa in praedicatione illius exhortans, ab hora tertia usque sexta praedicando perduxit de evangelio...*
13. *egressus de sanctuario jamque in domum prandere ad mensam discumbens, calicem mero acceptum poculum paulatim sumens de manu reddidit... Deinde ad navem miliario secundo peregit. At ibi de nave exiens, in siti valida et frigus corpus ejus urebat; exinde quendam locum petit paululum quiescere... Deinde commotus, ascenso equo... usque ad domum propriam nocturna luce pervenit.*
16. ... *Igitur juxta ipsius sancti praecepti elevantes, de loco nuncupante Fura, ut usque ad Leodium transvexus veniret miliario XXX^{mo} ubi ipse dominus obiit, cum choro psallentium et luctus omnium.*”

² Volgens P. WILLEMAERS, *Vita S. Huberti*, 1730, blz. 38 wijdde S. Hubertus de kerk toe aan de H. Petrus, en men denkt dan aan de kerk te Leefdaal.

heiligen door de oprichting van een kapel ¹. De aanwezigheid van een paar paalsporen zou er op kunnen wijzen dat het primitieve heiligdom in hout en leem was opgetrokken; omvang en plan ervan blijven echter onbekend. Tenzij men de paalsporen, die zich in de as van de latere kerk bevinden, aanziet als steunpijlers die het dak van de primitieve kapel schraagden; deze zou dan een breedte gehad hebben van 5 à 6 m. Het enige dat met zekerheid kan worden vastgesteld is dat het gebouw georiënteerd was ².

Gebouw A1 - A2 (afb. 27)

Vanaf dit ogenblik kent de kapel een gestadige ontwikkeling en uitbreiding: een massief, rechthoekig en stevig gemetst westwerk wordt aan een houten beuk gehecht; hiertoe werd het oorspronkelijk gebouw waarschijnlijk afgebroken, althans gedeeltelijk: het is mogelijk dat de oude beuk in gebruik bleef en dat slechts het westelijk gedeelte in steen werd omgezet. Nochtans is voor deze veronderstelling in de bodem geen enkel bewijs terug te vinden; integendeel, de versmalling die zowel aan de noord- als aan de zuidmuur werd vastgesteld toont duidelijk aan dat de stenen „Westbau” minstens bijna twee meter breder was dan de beuk en dat hij dus naar hetzelfde plan als deze laatste werd opgericht. Dat de stenen bouw tegen een bestaande éénbeukige houten constructie werd aangezet blijkt uit de afwezigheid van een oostgevel (zie hoger blz. 20) ³. Een datum voor deze verbouwing bepalen is praktisch onmogelijk; wel werden enkele scherven ingezameld uit de afbraakvulling van muur 68 (zie blz. 31) gesneden door de muur van de driebeukige kerk uit periode B; zij kunnen vaag gedateerd worden uit het einde van de XIe eeuw, datum waarop de stenen/houten kapel perioden A1-A2 zou zijn afgebroken ⁴.

Ook in deze kapel werden de doden bijgezet.

¹ Gelijkaardige vaststellingen werden gedaan o.a. te Leefdaal (J. MERTENS, *Leefdaal. Opgravingen in de S. Veronekapel*, Bull. Kon. Comm. Mon. V, 1954, blz. 143-175. Cfr. ID., *S. Verone's graf te Leefdaal*, (Eigen Schoon Brab. XXXV, 1952, blz. 145-153), te Tenneville (J. MERTENS, *L'église Sainte-Gertrude à Tenneville*, Arch. Belg. 54, 1961, blz. 20-24), te Muizen (J. MERTENS, *De oudheidkundige opgravingen in de S. Lambertuskerk te Muizen*, Bull. Kon. Comm. Mon. II, 1950, blz. 184-187).

² Cfr. het reeds hoger vermelde verslag over de opgravingen in de kerk te Wintershoven (Arch. Belg., 112, 1969).

Te Muizen was de primitieve houten kerk 8,50 m lang en ongeveer 3,50 m breed (J. MERTENS, l.c., blz. 184-185).

³ Eenzelfde verschijnsel heeft zich voorgedaan in de kapel van Hamerenne te Rochefort: F. BOURGEOIS-J. MERTENS, *La chapelle Saint-Remi à Hamerenne-Rochefort*, Ann. Soc. Arch. Namur LIII, 1965, blz. 96-103.

⁴ Te Hamerenne wordt deze verbouwing gesitueerd in de XIIe eeuw (l.c., blz. 106).

Fase B (afb. 28)

Zeer snel verving een nieuwe kerk het oude heiligdom; ditmaal was ze geheel of gedeeltelijk in steen opgetrokken; ze bestaat uit een binnenwerks 4,80 m brede middenbeuk en twee smallere, 2,50 m brede zijbeuken.

In de zuidwesthoek — muur 5 — kan men duidelijk bemerken dat deze westgevel tegen de vroegere steenbouw werd aangezet (zie hoger blz. 23). De lengte van de beuken bedraagt 16 m, de totale breedte, ongeveer 13,50 m. Het zeer kleine koor, waarin nog de traditie van de merovingische koren zou kunnen voortleven¹, had een breedte die op 2,50 m mag berekend worden; de lengte ervan is niet meer te bepalen.

De opmerkelijke korte levensduur van dit heiligdom is chronologisch te situeren tussen de fasen A en C; hoger zagen we reeds dat fase A eindigt rond het einde van de XIe eeuw. De bouw van de romaanse kerk met toren wordt door Kan. Lemaire geplaatst tussen 1025-1125, een datering die ons echter wat te vroeg lijkt en die we graag zouden terugbrengen tot in de XIIe eeuw.

De romaanse kerk (afb. 29).

Deze kerk, waarvan nog belangrijke elementen bewaard bleven, steunt overal op de funderingen van de vroegere kapel B; slechts de toren en het koor werden op nieuwe grondmuren aangezet.

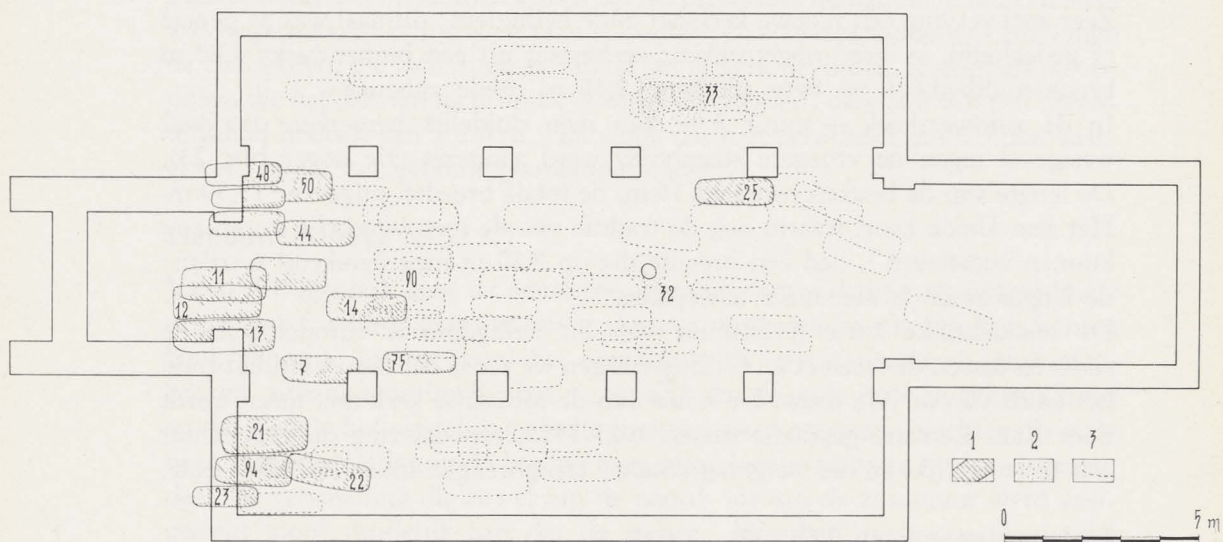
De geschiedenis van dit nieuwe, typisch romaanse gebouw werd reeds vroeger door Kan. Lemaire geschreven; wij hoeven hierop dus niet terug te komen. Opgericht in de XIIe eeuw (zie hierboven), maakte de kapel het wel en wee mede van de parochie Heverlee. Veel is hierover uit de teksten niet te halen². De kerk diende niet alleen voor de parochianen maar ook voor de Heren van Heverlee, in wiens domein ze gelegen was; waarschijnlijk werden deze laatsten ook daarin begraven. Aan deze toestand kwam een einde toen in het begin van de XVIe eeuw (rond 1511) Willem van Croy het nieuwe kasteel laat oprichten met hieraan verbonden een slotkapel, alsmede in de onmiddellijke nabijheid het Celestijnenklooster bouwt, waarvan de kerk moet dienen tot begraafplaats van de hertogen³. We moeten wachten tot in 1583 om een officiële tekst te vinden waarin sprake is van de kerk⁴; hij is van weinig belang voor de geschiedenis van het gebouw.

¹ Cfr de kerken te Nijvel, daterend uit de VIIe eeuw: J. MERTENS, *Recherches archéologiques dans l'abbaye mérovingienne de Nivelles*, Arch. Belg. 61, 1962, blz. 89-113.

² Zie R. LEMAIRE, l.c., blz. 490-491.

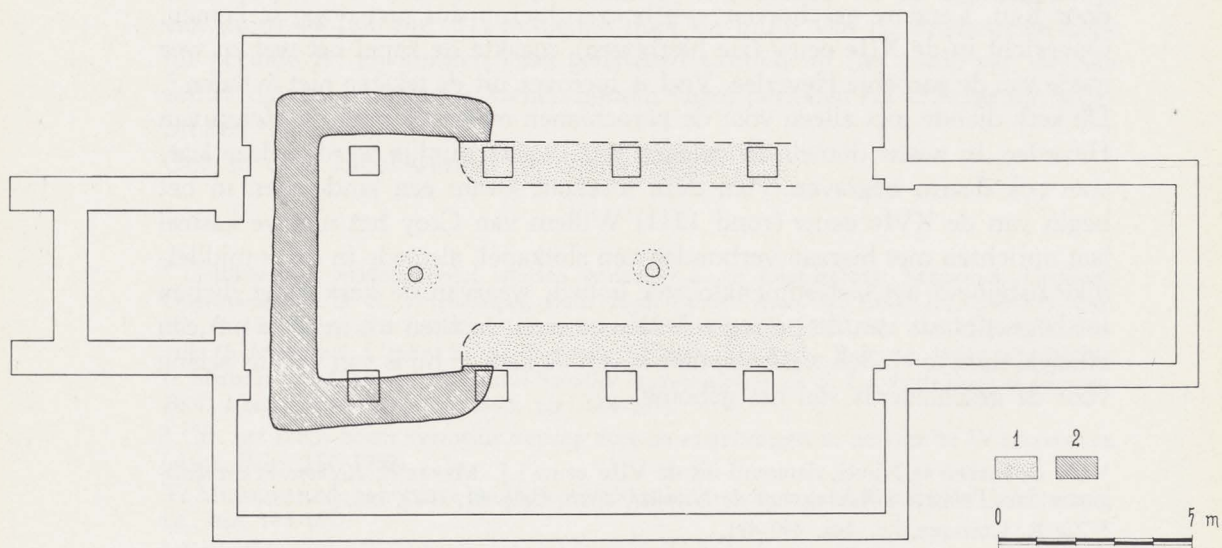
³ R. D'UDEKEM DE GUERTECHIN, *Le château d'Héverlee et ses seigneurs*, Leuven, 1948, blz. 60 en v.v.

⁴ „Op 6 februari 1583, 's avonds, hebben een zekere Coycken en zijn bende, in opdracht van de Brusselse Geuzen, de klokken van de parochiekerk te Heverlee gestolen, met uitzondering

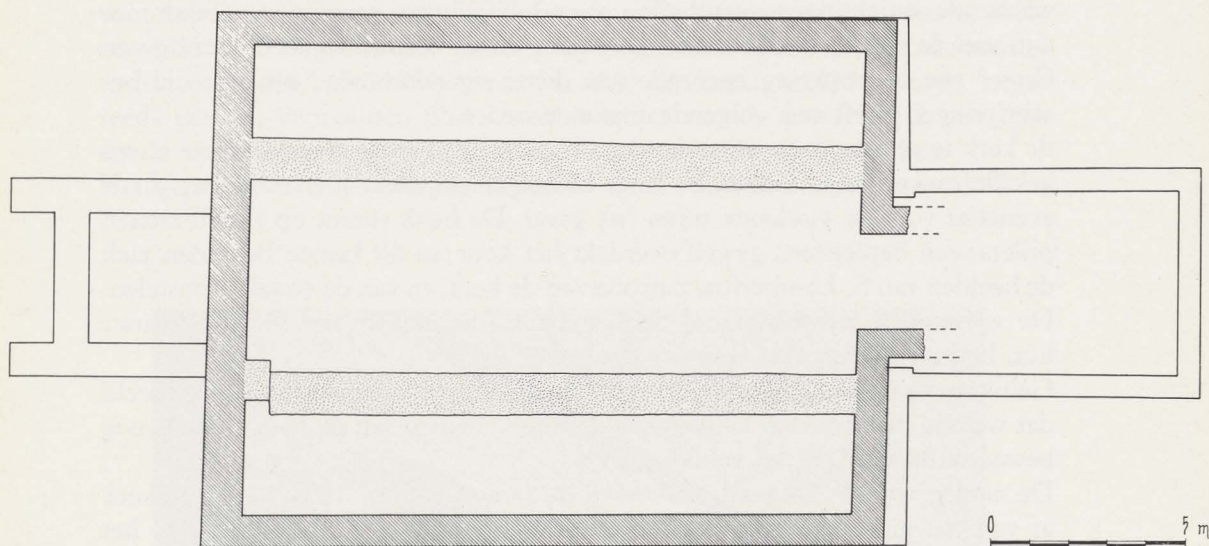

AFB. 26. — Het primitieve grafveld.

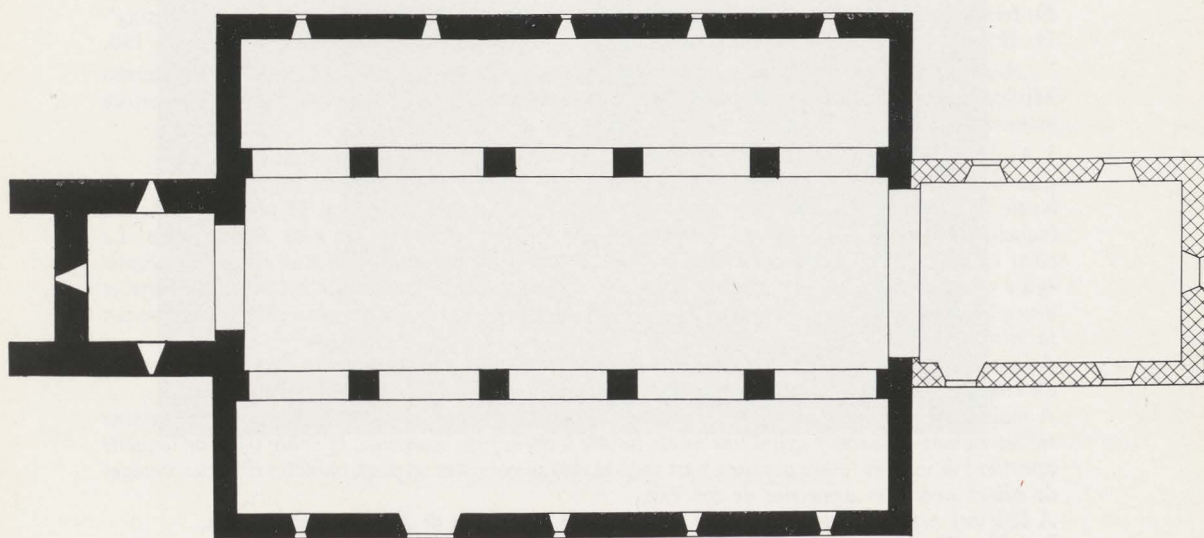
1. oudste graven; 2. graf 33; 3. latere bijzettingen

AFB. 27. — Gebouw A 1 (1) en A 2 (2).

AFB. 28. — De eerste driebeukige kerk (per. B).

AFB. 29. — Plan van de romaanse kerk (naar Lemaire).

Van ca. 1597 zijn ons een paar beschrijvingen bewaard die talrijke belangwekkende inlichtingen verschaffen over het gebouw en zijn meubilair; ze zijn van de hand van een zekere C. Millet die in opdracht van de hertog van Croy ¹ een beschrijving bezorgde van diens eigendommen; één van die beschrijvingen geeft ons volgende bijzonderheden ²:

de kerk is gebouwd op een heuvel en is gans in steen opgetrokken; ze is wit gekalkt zowel langs binnen als langs buiten en afgedekt met schaliën; dit is eveneens voor de vierkante toren het geval. De beuk steunt op twaalf stenen pijlers; een bepleisterd gewelf overdekt het koor; in dit laatste bevinden zich de beelden van S. Lambertus, patroon van de kerk, en van de twaalf Apostelen. De zijkapellen zijn toegewijd aan de H. Catharina en aan O. L. Vrouw; hun houten en vergulde beelden sieren het altaar.

Gelijkaardige beschrijvingen vervolledigen op voortreffelijke wijze het beeld dat we ons van deze landelijke kapel kunnen vormen aan de hand van de nog bewaarde tekeningen en schilderijen ³.

De aanleg van de kasteeldreef tussen de jaren 1596 en 1604 sneed de kerk af van het eigenlijke parochiecentrum van Heverlee. De oprichting van het Celestijnenklooster ontnemt haar een groot deel van hare religieuze betekenis en functie. In de loop van de XVIIe eeuw wordt het bedehuis bouwvallig

van de grootste. Als gevolg hiervan was er te Leuven groot alarm, dat wel twee uur duurde. En terwijl de bandieten bezig waren in de toren, schoot men het groot kanon in hun richting'' G. BOONEN, *Geschiedenis van Loven*, ed. E. van Even, deel I, Leuven, 1879, blz. 150.

¹ „Besogne faict en la Baronnie de Hevre, apendances et dependances dicelle par Charles Millet, auditeur de la Chambre des Comptes et secretaire du très puissant et tres illustre prince monsire Charles, sire de Croy, duc d'Arschot, etc...

² Archief Heverlee, Kasteel van Arenberg, P. 2, K., tweede beschrijving, fol. 15 : „La dite église est assise sur une motte relevée de XVII à XX apas de briques estant toute bastie de pierre et blanchie par dehors et par dedans cōme de mesme est la toure quarrée sur laquelle est assi le clocher couvert avecq la dite eg(li)se descailles ou y at deux cloches. Le cœur est plâtré en forme de vausture et blanchi auquel est lautel saint Lambert patron dicelle église ou sont tailler en bois et doré les douze apostres avecq limaige diceluy St. au diseulre et avecq les armoiries et devise de son exc. au deseulre lautel hantée une aultre voirière où est painct la trinité.

A la neffe qui est soutenue de douze pilliers de pierres et blanchis est a main droicte de (l)entrée du cœur lautel sainte Cathérine avecq son image taillée en bois et dorée d'aultres.

A main gaulche est la chapelle n(ot)re dame, où est son imaigne avecq celle de marie magdelaine taillée en bois et dorée, y ayant une messe fondée à ch(ac)une sepmaine, la colla(ti)on de laquelle appartient à son exc. Aux arsintes y at aultres douze voirières où sont paintes diverses imaiges de saint avecq les armoiries de son exc.

A lad(ite) neffe y at une fieste, qui se porte à la procession de St. Lambert, patron.

Le chimetière est allentour dicelle egl(is)e.

La colla(ti)on de la cure appartient à l'escolastre de l'ég(lis)e St. Bartolomé à Liège, joincte avecq celle de hault-Heverlée.

³ Zie de lijst, blz. 8-17.

en een heropbouw wordt onder het oog gezien. Het duurde echter tot in 1783 vooraleer aan dit opzet gedeeltelijk gevolg werd gegeven en een nieuwe kerk, naast de in 1757 gebouwde pastorie, op ongeveer 300 m meer noordwaarts, wordt ingericht ⁴. In 1784 werd dan ook de kapel verlaten; zoals hoger reeds gezegd, verdwijnen door de verbreding van de kasteeldreef het koor en de zuiderzijbeuk en wordt tevens de noorderzijbeuk afgebroken. Het gebouw wordt als woning ingericht en doet aldus dienst tot in 1936.

AFB. 30. — De romaanse beuk na restauratie.

⁴ R. LEMAIRE, in *Ned. Historiebladen* 1938, blz. 491-492.

AFB. 31. — Binnenzicht in de gerestaureerde kapel.

Afb. 32. — Binnenzicht in de gerestaureerde kapel.

Toen kwam gans het domein in het bezit van de Leuvense Universiteit. Onder leiding van Kan. Prof. R. Lemaire wordt het gebouw van alle bijkomstigheden ontdaan en worden de nog overeind staande romaanse gedeelten — toren en pijlers van de middenbeuk — gerestaureerd (fig. 1).

Na de opgravingen van 1960-61 wordt een nieuwe restauratie gepland; ze geschiedde thans onder de leiding van Professor R. M. Lemaire. (zie bijlage blz. 43-45)

BIJLAGE

DE NIEUWE SINT-LAMBERTUSKAPEL

Het was tijdens de opgravingen die in 1960 door Professor J. Mertens werden ondernomen, dat men zich van de bouwvallige en gevaarlijke toestand van de merkwaardige ruïnes van de Sint-Lambertuskapel bewust werd. In 1936 had Kan. R. Lemaire de resten van het romaanse bedehuis vrijgemaakt van alle latere toevoegingen. Sindsdien kwam het gebouw voor als een romantische ruïne, omringd door eeuwenoude rode beuken. Door gemis aan onderhoud stond het gebouw, in minder dan een kwart eeuw op het instorten. Niet alleen waren talrijke boogklavelen neergestort maar, ten gevolge van regen en vorst, waren ook een paar pijlers in een zeer bedenkelijke toestand geraakt; hun mortelspecie was bijna volledig verpulverd en weggespoeld. De noordelijke bogenrij was de instorting nabij. Bovendien vertoonden vooral de oostwaartse muren van de toren onrustwekkende barsten.

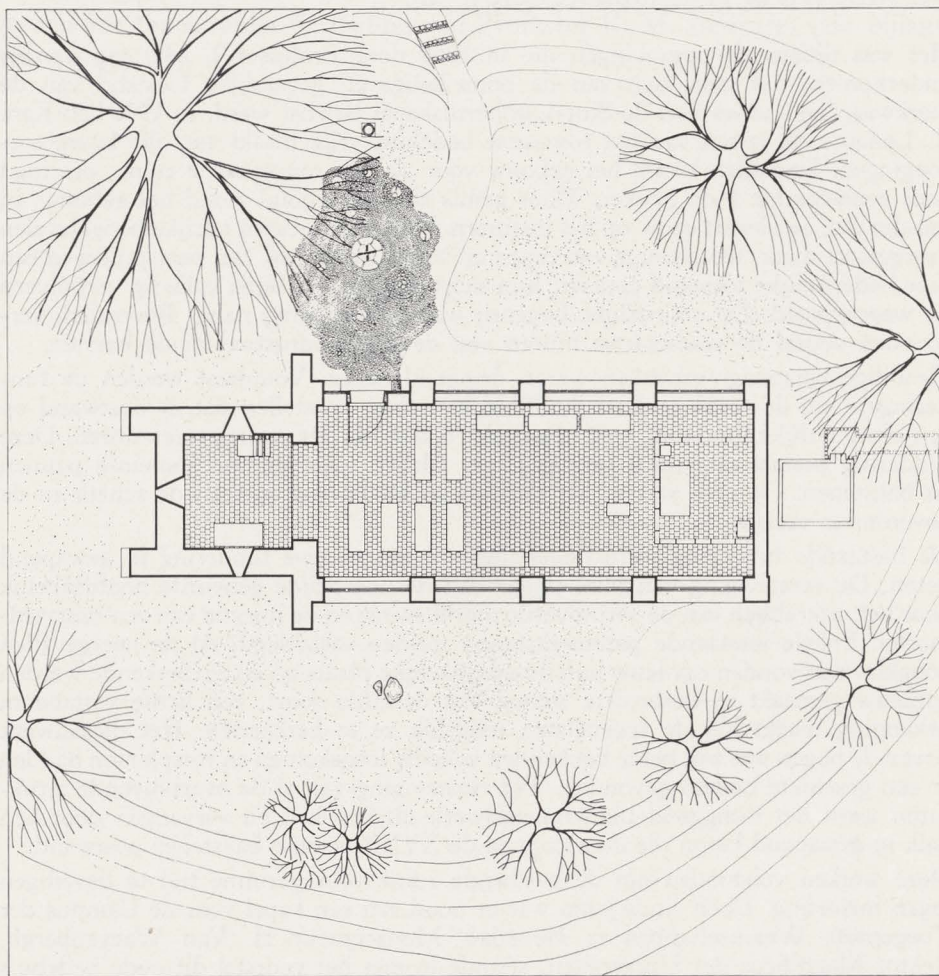
Grondige verstevigingswerken waren dringend nodig. Vooreerst werden de funderingen van de toren onderzocht. Men kon toen vaststellen dat de oostwand op een afzonderlijke fundering rust, die ouder is dan die der andere torenmuren. Deze fundering bestaat uit kleine steenslag met talrijke scherven van romeinse pannen en bakstenen. De zool was in het midden gebarsten wat meteen de scheur in de bovenmuur verklaarde.

De bestaande fundering werd opgenomen in een nieuwe fundering in gewapend beton. De versteviging van twee pijlers aan de noordzijde gebeurde hoofdzakelijk door het uitkrabben van de verpulverde mortelspecie en de injectie van een bastaardmortel. Enkele losstaande parementstenen werden vastgelegd. Al de neergevallen boogklavelen vonden opnieuw hun oorspronkelijke plaats en de ontbrekende werden opnieuw gemaakt in herbruikte stenen van dezelfde soort; een lichte variatie in bekapping maakt het de specialisten mogelijk ze te herkennen. Het metselwerk boven de bogen was aan beide beukzijden volledig losgekomen en rotsplanten hadden er een geschikte bodem gevonden. Ter versteviging van al de overblijvende structuren werd het losliggend binnenmetselwerk uitgebroken en vervangen door een balk in gewapend beton die doorloopt in de XVIIIe eeuwse bakstenen oostwand.

Deze werken volstonden om de bestaande ruïne voor geruime tijd te beveiligen tegen instorting. Doch sinds jaren was er nood aan een kapel voor de Campus der Toegepaste Wetenschappen te Heverlee. Monseigneur H. Van Waeyenbergh, Rektor Magnificus der Universiteit, stemde in met het voorstel dit oude bedehuis tot een hedendaags heiligdom te verbouwen.

Er kon in geen geval sprake zijn van een „restauratie” van de kapel in haar oorspronkelijke ordonnantie. Dit zou een bijna totale wederopbouw betekend hebben en zulks kon de originele resten van de XIe eeuw, noch het zeer mooie beeld van het puin tussen de oude beuken ten goede komen.

De oplossing waarbij de romaanse bouwresten opgenomen worden in een nieuwe hedendaagse compositie waarin ze volledig tot hun recht komen en het hunne bijdragen tot het vormgeven aan de actuele sakrale ruimte bood heel wat meer mogelijkheden en werd weerhouden als de enige mogelijke. Tevens zou worden gestreefd

AFB. 33. Plan van de kapel en omgeving na de jongste aanleg.

naar het behoud van de zeer gelukke verhoudingen van de bogenrijen tegenover de toren en de omliggende natuur en van de doorzichtigheid van het kerkpuin.

Het concept van de nieuwe aanleg is zeer eenvoudig; het rechthoekige vlak van de romaanse beuk werd als gemeenschapsruimte ingericht. Indien het altaar, de priesterbank en het legile op een klein verhoog in de oostertravee werden opgesteld, dan is het als sluitstuk van de kring die de gelovigen rond het offer schaart. Onder de toren, breed door een boog op de beuk geopend, vonden een zeer bescheiden biechtstoel en een ligkast voor de gewaden plaats. Dank zij de volledige transparantie naar buiten wordt de sakrale ruimte het brandpunt van de kleine laar op de heuveltop dicht met bomen en klein gewas beplant en bekroond door de elegante romaanse kerktoeren. De natuurkrans, met zijn oneindige licht- en kleurschakeringen en zijn rijke seizoenvariëaties wordt aldus, op een tweede plan, een afbakening voor de kapelruimte. Het opstellen, in deze buitenzone recht tegenover de ingang, van het mooie Onze-Lieve-Vrouwbeeld, gebeeldhouwd door Jean Willème, beklemtoont de sakrale functie van de laar.

De middelen gebruikt voor de uitvoering van dit concept zijn zeer eenvoudig. De beukruimte is afgedekt met een plaat in gewapend beton, die de vorm heeft van twee aaneensluitende licht gebogen hyperbolische paraboloiden waarvan de spanning oostwaarts is gericht. Twee lichtgleuven scheiden deze afdekking van de zijmuren. Niet alleen wordt hierdoor de lichtheid van deze plaat uitgedrukt maar tevens de onafhankelijkheid van de nieuwe structuurpartijen tegenover de oude. De sluiting van de bogen bestaat uit grote glasplaten aan de binnenzijde tegen winddruk verstevigd door stalen windschoren waarvan de weerspiegelende eindstukken in gepolijst roestvrij staal zacht het speelse metselwerk der romaanse pijlers raken.

De vloer bestaat uit Boomse rode potaarde tegels en is elektrisch verwarmd.

Het mobiliair van de kapel is zeer eenvoudig. De altaarvoet bestaat uit het onderdeel van een XVe eeuwse gotische zuil gevonden in een hoop steenpuin in de buurt. De banken zijn van grenenhout evenals de biechtstoel en de kast voor de gewaden.

In zijn geheel genomen is de inrichting van deze kapel een bescheiden poging om bij de behandeling van architecturale resten van vroegere eeuwen het probleem niet archeologisch aan te pakken maar als onderdeel van een actuele visie te beschouwen en in een harmonieuze en syntetische ontmoeting tussen oud en nieuw op te vangen in het kader van een hedendaags bouwprogramma.

Prof. R. M. LEMAIRE

12.1.1970

RÉSUMÉ

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LA CHAPELLE S. LAMBERT A HÉVERLÉ

En prévision de la restauration de cette chapelle romane, des fouilles furent entreprises en 1960 et 1961 par le Séminaire d'Archéologie de l'Université catholique de Louvain et le Service national des Fouilles.

Déjà en 1936/37, le chanoine Lemaire avait fait quelques sondages dans cette même église.

Situation : la chapelle se dresse sur la pente d'un promontoire dominant le confluent de la Dyle et de la Voer; la coupure provoquée par l'aménagement de la drève du château d'Arenberg donne l'impression que l'édifice se trouve sur une butte artificielle, ce qui n'était primitivement pas le cas (fig. 1-2).

A. Iconographie : quelques dessins, conservés aux Archives du Château d'Arenberg à Héverlé, représentent l'église dans son état de la fin du XVIe -début XVIIe siècle (fig. 5-10); en 1938, R. Lemaire publia quelques dessins conservés probablement aux Archives générales du Royaume à Bruxelles (fig. 3-4). Le monument figure également sur plusieurs vues de Louvain et environs (fig. 11-13).

B. La fouille

- 1. Les traces les plus anciennes consistent en quelques tombes, sans mobilier funéraire, concentrées dans le secteur ouest, et de deux trous de pieux, disposés presque dans l'axe de l'église romane (Tr. II, 32 et XV, 90; plan I).*
- 2. Périodes A1/A2. Ce bâtiment comprend deux parties :
Un corps occidental massif, de 6,15 m sur 3,75 m (plan I,2); les murs étaient maçonnés; comme il manque la façade orientale, ce „Westbau" s'appuyait probablement à une construction existante, érigée en bois; la longueur de la nef ne peut être précisée; sa largeur était de 5,50 m.*
- 3. Période B : église à trois nefs, sans tour occidentale; l'ensemble mesure 16 sur 13,50 m; les rares vestiges de ce bâtiment se trouvent partout sous les fondations romanes : murs 5, 6, 46, 58 (plan I); sur la nef centrale se greffait un petit chœur carré (?) : murs 82 et 87.*
- 4. Période C : l'église romane; de ce monument subsistent encore la tour et les piliers de la nef; les recherches en vue de retrouver les traces du chœur ne donnèrent aucun résultat.*

5. Les remaniements post-romans : mise pratiquement hors service depuis la construction du couvent des Célestins, la chapelle reçut le coup de grâce en 1783, lorsque fut construite la nouvelle église paroissiale de Héverlé; le percement de la drève du parc en 1784 l'amputa du bas-côté sud et du chœur; le bâtiment servit de demeure pour le jardinier (fig. 14).
6. Découvertes.
 - a. Parmi les tombes signalons la tombe 33 sise dans le bas-côté nord; tombe maçonnée avec niche réservée pour la tête (fig. 22-23).
 - b. Dans le remblai fut recueilli une monnaie en argent, frappée à Gand entre 1386 et 1387 (fig. 24).
 - c. Le remblai 68, tr. V, livra quelques fragments de céramique médiévale (fig. 25) datable de la fin du XIe ou du début du XIIe siècle.
7. La restauration. Voir annexe 1.

C. Historique.

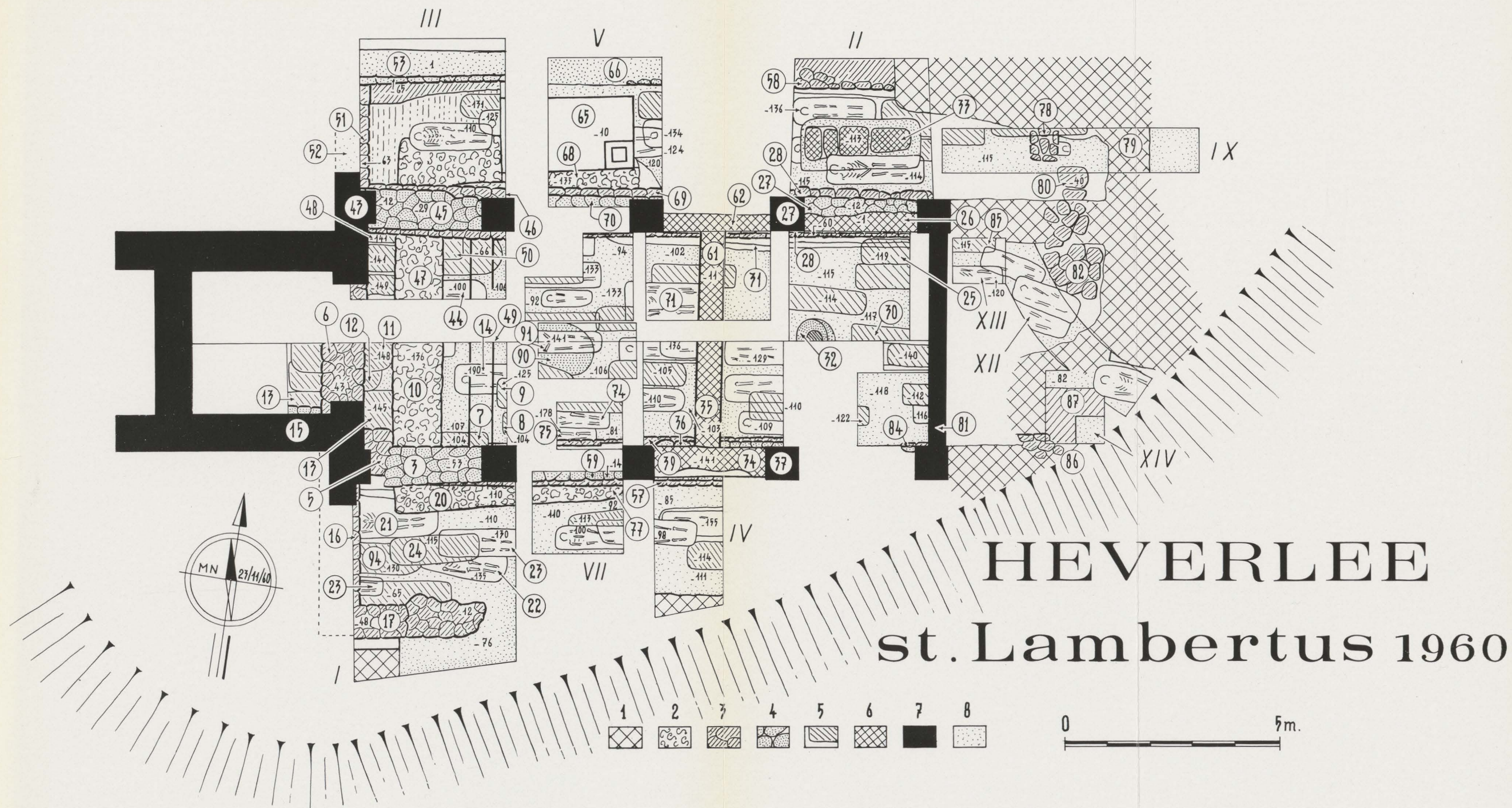
D'après la légende, la chapelle S. Lambert aurait été consacrée par saint Hubert, vers l'année 727. Archéologiquement, les traces les plus anciennes sont celles d'une nécropole, dont certaines tombes pourraient encore remonter au VIIIe siècle (fig. 26). Les trous de pieux pourraient indiquer l'existence d'un petit édifice en bois.

Le bâtiment A1-A2 (fig. 27) : nef rectangulaire en bois à laquelle s'ajoute, à l'ouest, un corps occidental en maçonnerie; cette chapelle, orientée, fut démolie vers la fin du XIe siècle.

Phase B (fig. 28) : bâtiment à trois nefs, long de 16 m, large de 13,50 m; la nef centrale a une largeur interne de 4,80 m; le chœur, probablement carré, a 2,50 m de large. Cette chapelle fut construite après la démolition de A 1/A 2 (fin XIe s.) et remplacée par l'église romane dans le courant du XIIe siècle.

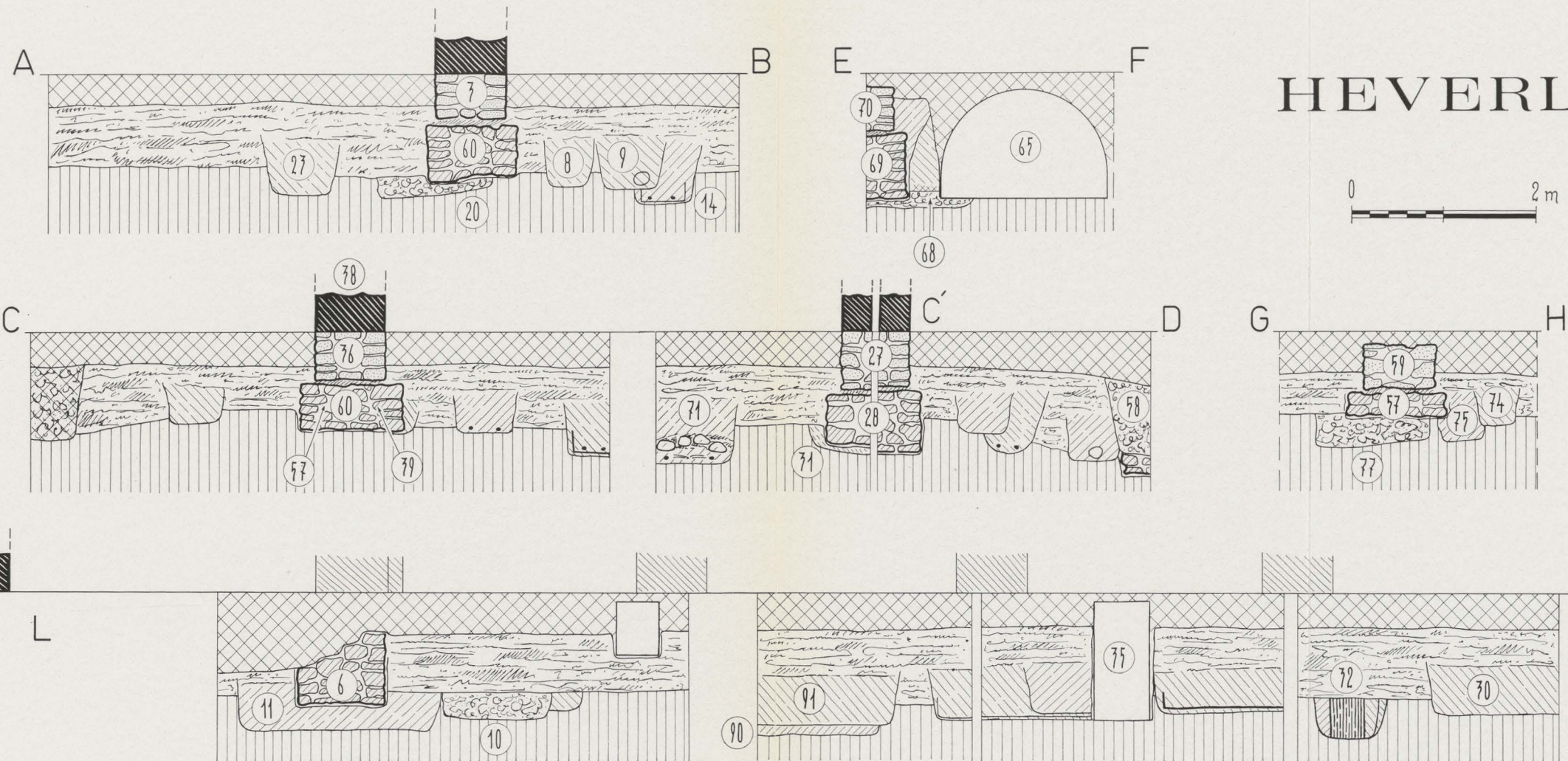
L'église romane (fig. 29). Monument typique de l'architecture romane rurale des XIe et XIIe siècles. L'étude détaillée en a été publiée en 1938.

Après la construction du nouveau château avec sa chapelle propre et du couvent des Célestins, vers le début du XVIe siècle, l'église perd de son importance. Un texte de 1597 nous donne une description du bâtiment et de son mobilier (p. 38, note 2). En 1784 le sanctuaire est désaffecté; le bas-côté sud et le chœur sont démolis, le bâtiment aménagé en habitation; cet état dure jusqu'en 1936. Devenue propriété de l'Université, l'ensemble est restauré et les vestiges romans remis en valeur (fig. 1). Après les fouilles de 1960/61, la restauration est achevée par le professeur R. M. Lemaire (fig. 30-33); la chapelle dessert actuellement la paroisse universitaire.

HEVERLEE

0 2 m

Plan II : profielen (voor de lokalisering, zie afb. 15)